

„NINCS HOL KERESNI AZ ELŐDEIMET”

– Orbán Gábor interjúja Bodor Ádámmal¹ –

– A Verhovina madarai tavaly ősszel² jelent meg a *Cambourakis kiadónál*. Az új regény kétségtelenül mutat némi rokonságot a kilencvenes évek óta franciául is olvasható Sinistra körzettel és Az érsek látogatásával. „Mindhárom könyvben egy olyan (ál)hierarchikus, militáns jellegű társadalom képe rajzolódik ki, amelyet kívülről nézve ésszerűtlen mechanizmusok működtetnek, viszont a szereplők magától értetődő természetességgel találják meg benne a helyüket. Szinte közhelynek számít, hogy Bodor műveiben diktatúrák társadalomrajza körvonalazódik, amelynek elutasítása és kemény kritikája éppen elviselhetetlenségig szenttelen ábrázolásában válik nyilvánvalóvá” – írja egyik magyar kritikusa, László Emese.³ Talán nem felelőtlen kijelenteni, hogy ezeket a visszatérő motívumokat az író személyes tapasztalatai is táplálják: kommunistaellenes rölapok szerkesztéséért két évig ült börtönben az ötvenes évek Romániájában.

– Igen, úgy tűnik, a börtön élménye valamilyen módon, közvetve – ha másképp nem, világlátás, életszemlélet formájában – bizonyára jelen van a szövegekben. De az azt követő évtizedek is a diktatúra árnyékában teltek el, amelyeket egzisztenciálisan az elnyomás légkörében éltem meg, így az akkori általános közérzet feltehetően írásaimat is áthatotta. Novelláimon bizonyára érződik, hogy azok nem egy polgári demokrácia viszonyai közt keletkeztek. Számomra hangsúlyozottan fontos, hogy ott és akkor írtam meg ezeket, nem pedig évtizedekkel később, mintegy utánérzéseként, kockázatmentes viszonyok között. Ez morálisan feljogosít arra, hogy ugyanennek a történelmi tájnak kissé elvonatkoztatott látványáról tudósítsak a diktatúra elmúltával is. Akkoriban a hatalom elvárásaival nem törődve arról a morális környezetről próbáltam írni, ami a valóságban körülvett, ami valóban megihletett, és amit Kelet-Európára azóta is jellemzőnek vélek. Konkrét helyszíneket kissé stilizálva, egy diktatúra közérzetét igyekeztem

1 Orbán Gábor, a Párizsi Magyar Intézet munkatársa készített interjút Bodor Ádámmal a *Verhovina madarai* című regény franciaországi megjelenése alkalmából. Az interjú francia nyelven a Párizsi Magyar Intézet Irodalmi Honlapján jelent meg. (A szerk.)

2 Vagyis 2016-ban. (A szerk.)

3 László Emese: „Lassan múló bánatos napokra”. *Jelenkor*, 2012/2.

kivetíteni egy fiktív tájba, feltehetően ennek köszönhető akkori megjelenésük is. Ha ezekben az írásokban félreérthetetlenül fölsejlett is a kommunista diktatúra árnya és eszköztára, hiányoztak belőlük a sematikus klisék, társadalmi panelek, inkább valami mesevilág környezetére utaltak, ahol bizonyos hatalmi viszonyok miatt így viselkednek az emberek. Valószínű, hogy a sajtó fölött gyakorolt hatósági ellenőrzés – a cenzúra – írásaim terepét valami távoli, utópisztikus környezetbe képzelte és helyezte – a szövegekben nyilván röstellte a hazai viszonyokat felismerni –, így kézlegyintéssel zöld utat engedett nekik. Amikor a művészi ábrázolás visszafogott eszközeivel tudtam élni, egyszersmind megteremttem a megjelenés esélyeit.

– A könyv nem szűkölködik erőszakos cselekményekben, amelyeket a szereplők meglepő természetességgel vesznek tudomásul, mégis hátborzongatóbb az a könnyedség, amellyel a regény hősei máról holnapra átértékelik a múltat.

Két szereplő, akik közvetlen tanúi voltak kegyvesztett főnökük, Anatol Korkodus elhurcolásának, másnap reggel így beszélget:

„Az úr nincs itthon?

Ma még nem láttam.

(...)

Ha elment, hát elment. Azért is megkérem, ha arra jár, szóljon a kantinban, hogy mától fogva csak egy személyre kérem az ebédet.”

Tűlzás valamifajta kelet-európai történelmi tapasztalatot felfedezni a gyorsan változó rezsimekhez való gyors alkalmazkodásban?

– Igen, de itt talán többről van szó. Vagy éppenséggel kevesebbről. Mintha ezeken a helyeken a társadalom nem tudna élni a szabadsággal. Lehet, hogy azért van valahol elnyomás, mert a hely arra alkalmas, és van rá fogadókészség is? Ezért nem mondanám, hogy ez a magatartás kifejezetten történelmi tapasztalat eredménye – bár kétségtelenül része lehet ebben annak is –, a beletörődés itt örökség, a megvert társadalom ösztönös válasza. Reflexszerű rezignáció, amely valamennyi, akár a polgári gondolkodás számára megannyi riasztó eseményt, látszólag különösebb megrökönyödés nélkül, a dolgok már ismert, ott megszokott, természetesnek tekintett rendjébe el tud helyezni. Nemcsak azért találkozunk itt ritkán ellenállással, lázadással, mert azt szükségszerűen

megtorlás követi, hanem azért is, mert eleve beletörődéssel, kvázi megértéssel fogadnak minden intézkedést, mint ami beleillik a hely morális természetébe. Csodálkozni semmin nem szokás, mert ha a dolgokat a hatalom elvárásaihoz mérten helyesen értelmezzük, akkor nincs is min. Mintha mindez már az oxigénnel, az anyatejjel, a létezés elengedhetetlen elemeivel épülne belénk, része gondolkodásunknak, testi mivoltunknak, mert az ember lefokozása, mint része a fennálló rend gyakorlatának, már megtörtént. Az elnyomás taktikája arra az ismeretre épül, hogy az emberi tulajdonságok része a szolgaság is. A szegénységben élő ember szeret föltekinteni akár rettentő hazug eszményekre is, kész bármikor hamis illúziók, ábrándok híve lenni, és azokat lelkesen legitimálni. Ezért könnyű az elnyomottat az elnyomás cinkosává tenni. Kelet-Európában, ha úgy tetszik, Kelet-Közép-Európában – igen labilis térség volt ez mindig – nem kell ilyen példakért túl messzire menni. Ezért a hirtelen beköszöntött demokrácia éppen a garantált demokratikus szabadságjogok talaján bármikor átbillenhet az önkénybe. Ez ennek a térségnek, de általában minden demokráciának a paradoxonja, örök fenyegetése.

– A történetek helyszínei szinte kivétel nélkül egy nagy kiterjedésű, a legalapvetőbb emberi szükségletek kielégítésére alig alkalmas, kerítés nélküli büntetőtelepre emlékeztetnek, az olvasó (velem legalábbis ez a helyzet) mégis jól érzi magát bennük. És ebben talán a természet szuggesztív megjelenítésének is szerepe van. A Verhovina madarai olyan, mint egy középkori faliszőnyeg, amelynek nincs olyan szeglete, ahol ne rejtőzne egy aprólékosan megmunkált virág, falevél, nyúl, kismajom vagy mókus. A regény hősei erdők, folyók között járnak-kelnek, ínycsalatokat készítenek a helyi flóra és fauna kincseiből. Talán az sem véletlen, hogy a regényben központi szerepet játszik Eronim Mox szakácskönyve, amely nemcsak recepteket tartalmaz, hanem az egész régió bölcsességét, múltját és jövőjét. Honnan ered ez a már-már érzéki kapcsolat a természettel, az erdővel és annak terményeivel?

– Ez a viszony bizonyára személyiség, hajlam, adottság, emberi alkat kérdése. A kultúrának egy személyiségre szabott kiváltságos szelete, az erre való fogékonyságban pedig nem egyformán részesülünk. Mindenesetre életbevágóan fontos ajándék, az örömszerzés, egyben a túlélés nélkülözhetetlen eszköze. Végso soron akár egyéni módja a

szabadság megélésének. Bevallhatom, engem a diktatúra körülményei közepette a természetben olykor megérintett a szabadság fuvallata. Talán éppen azért, mert ebben a kapcsolatban néha sikerült kivonnom magam az alól, amit rám akartak kényszeríteni. A szabadság, a boldogság fogalmai mindaddig üresek, legalábbis sterilek, amíg ellentét-párjukban az ember meg nem tapasztalja őket. Így aztán egyúttal esetleg felsejlik egy keskeny rés is feléjük. A természet akár szelíd, akár idegen, riasztó és félelmetes, abban igazán megrendítő, hogy az embertől, az emberi tevékenységtől független szervezet, s a vele való találkozás misztériuma alól nehezen tudom magam kivonni. Jó esetben ennek a találkozásnak döntő módon holtig tartó, meghatározó érzelmi vonatkozásai is lehetnek, ezek adott esetben átszivároghatnak művészi alkotásokba is.

- Verhovina elég ellentmondásos hely, kiterjedt erdősegei ellenére nincsenek madarai (valakik elüldözték őket), a zsinagógájából mosoda lett, a zsidó lakosaiból lutheránus, a kiugrott lelkészből láncfűrészkes gyilkos, a négyheréjű pápa pedig húvek híján a szomszédos tehenészetben dolgozó bűnös asszonyoknak nyújt testi vigasztalást. A helybeliek nem beszélnek magyarul, az egykori evangélikus iskola könyvtára mégis tele van magyar nyelvű könyvvel. Egyedül egy magyar katonatisztre váró vénkisasszony olvastat fel belőlük magának, noha az elhangzottakból se ő, se a felolvasó nem ért egy kukkot sem. A helyi ápolónő képes villámsújtotta gyerekeket feltámasztani, de nem mindig él a tudásával... Mondhatnánk, hogy ennek a fikciónak semmi köze a valósághoz, mégis úgy érezzük, hogy Verhovina védőszentje, a háromlábú asszony Kelet-Európa patrónusa is lehetne. Ilyen ellentmondásos ez a vidék?

- Ez bizony rettentően kényes kérdés. Valóban ellentmondásos, ettől oly megragadó. Nem is tudom most erre a magabiztos választ, talán rögeszmésnek tűnne. Amikor erről a tájról írok, bennem ennek elvonatkoztatott művészi látványa él, ami nem biztos, hogy mindenben – szokásaiban, erkölceiben – a valóságosnak is megfelel, hiszen eleve nem realiztikus ábrázolásról beszélünk. Nem áll módomban ehhez a szubjektív látványhoz külön igazoló magyarázatot fűzni. Akkor pedig úgy is tűnhet, csak egy, a képzeletemben élő, túlzásokkal, mesés elemekkel telített képet akarok ráruházni egy létező, bizonyos tekintetben köznapi tájra. Tudományos előadásban, vagy népszerűsítő

kampány keretében bizonyára nem lennék meggyőző, ha ennek a tájnak valós erényeit kellene elfogadható módon fölmutatnom. Én nyilván elfogultságokkal telítetten tekintem ezt a tájat, azzal az érzelmi többlettel, amit én ruházok rá. De ez bizonyára nem baj, mert deviáns látásmód, túlzó csodálat, elfogultság nélkül művészet sem létezik.

– „*Ha létezne egy Kárpátalja és Erdély távoli részeiből gyúrt régióknak mágikus realista kópiája, Verhovina volna az*” – írja Tóth Tünde⁴, nevével nevezve azt, ami mégiscsak ott motoszkál az olvasó fejében, hiába próbálja elhessegetni. A mára kissé elhasználódott, szirupossá vált „mágikus realizmus” kifejezés sehogy sem illik a könyv szikár költőiségéhez, de tény, hogy sok a fantasztikus elem, és a közöttük fennálló kapcsolat egészen „reális”. Ha „belülről nézzük”, ez a világ „teljességgel logikusnak tűnik”⁵. Arra gondoltam, megkérdezem Öntől, hogy nem szándékozik-e megírni a könyvben szereplő könyvet (Eronim Mox szakácskönyvét), de aztán, rájöttem, hogy már megírta, Verhovina madarai címmel. Miért fontosak Önnek a mesés elemek, a fantasztikus, már-már archetipikus figurák?

– A korábbi kérdésre adott, kissé tétova válaszomban talán ezt már érintettem. Ez egy táj sajátos, szubjektív látványának megtermékenyítő ereje. Eronim Mox szakácskönyve ismeretlenül, mint ismétlődő talányos utalás, talán többet sejtet magáról, jobban illeszkedik az elbeszélés kellékei közé, mintha valahol, akár a regényben is hozzáférhető, vagyis ténylegesen olvasható lenne. Ha szövegszerűen idéznék ebből a fiktív szakácskönyvből, megfosztanám attól a sejtelmességtől, amiért belekerült a regény testébe. Miközben, valljuk be, esetleg magam sem ismerem a benne található recepteket s a kapcsolódó talányos történeteket. Ez a bizonytalansági reláció része a prózai gondolkodásomnak, egyben művészi kohézió kérdése is...

– *A regény alcíme „Változatok végnapokra”. László Emese írja, hogy az előző két regényhez képest alapvető különbség, hogy a Verhovina madaraiiban „egy kifáradt, már alig vegetáló rendszer önfelszámolását kísérhetjük nyomon”⁶. Érdekes, hogy a (régi) rezsim utolsó helyi képviselője, Anatol Korkodus, a vízügyi brigád vezetője igazi tragikus hősként jelenik meg. A kilenc helyi termálforrás vizének felügyelete sokak számára értelmetlen*

4 Tóth Tünde: *Változatok végnapokra. Bárka*, 2012/2.

5 Bazsányi Sándor: *Madártalanul. Holmi*, 2012/2.

6 László Emese: i. m.

tevékenység, *Korkodus mégis célt, formát ad a helybeliek életének. Bán Zoltán András szerint Korkodus egyenesen mitikus figura, „amolyan Vizek Királya, szekularizált folyamisten, a létezés vizes titkának papja”⁷, akinek bukása a teljes kiszolgáltatottságot jelenti a táj ismeretlen, új uraival szemben. A világvége a hatalom képviselőitől való teljes elidegenedéssel kezdődik?*

- Nem tudom, mivel kezdődik. Talán éppen azzal a felismeréssel, hogy az elidegenedés már megtörtént, éspedig már azzal is, hogy a hatalmi önkény rendszerint kisajátítja kedvenc fogalmainkat. Egyébként minden kor gondolkodói ápoltak magukban apokaliptikus gondolatokat, transzcendens sejtéseket, a régi társadalmak ezért emelhettek templomokat, szentélyeket. A világ megismerhetőségének végessége, a nagy titok hozzáférhetetlensége a lét végzetes paradoxonját rejtí, ami az embert végtelen nyugtalansággal tölti el. Ha ilyen szinten nem is, Verhovina történetei, ha szabad értelmezni, elég prózai módon, társadalmi mozgások szintjén kicsit talán megidézik a végső időket. Nincs képem a világvégéről, de olykor az a sejtésem támad, hogy már elkezdődött, kicsit már benne is vagyunk. Valaminek, ami eddig volt, kezd vége lenni. De túlzás lenne most azt állítani, hogy amiről most beszélek, benne is lenne a könyvben.

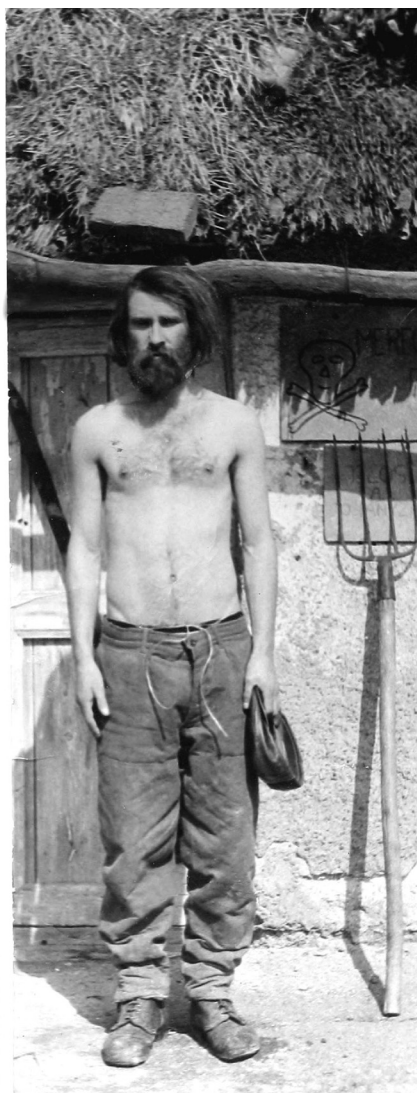
- *Ha valamelyik ismerősöm jól sikerült fényképeket, vagy részletes hegység vízrajzi térképeket mutatna Verhovináról, nem lepődnék meg túlságosan. Ön rendelkezik ilyesmivel? Olyan magabiztosan kalauzolja az olvasóját ebben az egyszerű ismerős és idegen, a civilizáció határvidékén található térben, hogy felmerül a gyanú: a dolgozószobájában áll egy méretarányos terepasztal... Komolyra fordítva a szót, hogyan tájékozódik a regény igen komplex terében? És persze idejében, hiszen a fejezetek nem mindig kronologikus sorrendben követik egymást, apró eltérésekkel, átfedésekkel, kihagyásokkal mindegyik ugyanazt a történetet meséli el, amely azonban csak a könyv végén bomlik ki a maga teljességében, mint egy legyező lapjaira festett kép.*

- Igen, létezik egy ilyen térkép, az égtájak pontos elhelyezkedésével, mindenkor tudnom kell, hol kél és hol nyugszik a nap. Magától alakult ki a képzeletemben (ott is maradt, fizikai lenyomata nem létezik), így

volt ez a *Sinistra körzet* megírása esetében is, ilyenkor egyszer csak térképyszerűen megjelenik a táj, amelyben mindennek pontos helye van, ez – gondolom – az elbeszélés térségében, a képzelt koordináták között való tájékozódás szubjektív feltétele is. Mellékesen jegyzem meg, a képzeletbeli terepasztalhoz képest van a leírásaim között azért egy apró képtelenség, nem térek ki arra, hogy pontosan mi, de ha érvényes a térkép, amely alapján dolgoztam, valami, a környezete miatt, nem lehet ott, ahova írás közben képzeltem. Idejében észrevettem, de mivel azt a helyet csak egyetlen bizonyos pozícióból voltam képes látni, később már nem tudtam rajta változtatni. Persze ez az olvasót nem zavarhatja, mivel a „térképet” nem ismeri.

– *„Bodor stílusában van valami lesújtó, fájdalomon túli derültség. Bármilyen tragikus eseményről ad számot, könnyed humorral tud átlépni felette, mintha azt mondaná: így működik ez a rohadt élet, és akkor mi van?”*⁸ – írja egyik kritikusa. *„Itt az emberek tudják, mi meddig tart, hol a határ, hol van a történetnek vége”* – mondja a könyvben Pochoriles, a *Két Cefréhez* címzett fogadó tulajdonosa, mielőtt elmegy felgyújtani magát. Amikor megkérdezik, hogy nem fog-e fázni kint pulóver nélkül, csak meglötyögteti a gázolajas kannát, és annyit mond: *„Azt hiszem, nem fogok.”* Ez a fajta „akasztófahumor”, az abszurdhoz, groteszkhez való vonzódás nem idegen a magyar irodalomtól. Kik azok a magyar szerzők, akiket közel érez magához, akik hatással voltak Önre?

– Nem tudok ilyenekről. Ez nálam zsigeri szemléletmód, alapvető tulajdonság, nemcsak a művészi látás, láttatás része, hanem mint túlélési praktika egyben a gyakorló magánemberé is. Az ilyesmi, akár mint viselkedési forma, életszemlélet, magatartás nem elsajátítható. Ilyen tekintetben, legalábbis ismereteim szerint, magyar szerzők viszonylatában biztosan nincs hol keresni az elődeimet. De talán máshol sem.

Tiszteletadás elődeimnek